

Căpitanul Codreanu – fascist în lupta dintre premodernitate și modernitate

Irene Etzersdorfer

Oliver Jens Schmitt
Căpitan Codreanu
Aufstieg und Fall des rumänischen Faschistenführers
Paul Zsolnay Verlag
Wien 2016

Bollywood à la roumaine: se expuneau icoane cu chipul său, era venerat ca un semizeu, ca avocat al dezmoșteniților și salvator al națiunii române. Zeci de mii de oameni au venit în peste 2.000 de care la nunta lui, care s-a ținut în chiar locul simbolic al Unirii Principatelor, și era considerat încarnarea lui Ștefan cel Mare. A fost achitat de crimă politică, ba chiar de două ori. Și totuși charisma legionarului nestatornic numit „Căpitanul“, care își ațîța adepții cel mai adesea în costum tradițional românesc, incidental în uniformă neagră, a ajuns să pălească atunci când, fiind supus unei detenții cu izolare absolută, n-a mai putut săvârși nici o presupusă „minune“. Max Weber își găsește confirmarea. Însă toate acestea se știau deja. Oliver Jens Schmitt, profesor de istoria Europei de Est la Universitatea din Viena, merge mai departe în noua sa biografie, aducînd la lumină aspecte ținute pînă acum sub obroc.

La începutul secolului al XX-lea, în nord-estul puțin dezvoltat al României creștea, educat în spiritul unui antisemitism feroce, un cadet cu înzestrări mistice, care – mai degrabă intuitiv decît la modul intelectual – a știut să se folosească de instabilitatea și criza identitară a societății române de la sfîrșitul primului război mondial pentru a-și forma o conștiință fanatică a misiunii sale și a o canaliza în direcția unui ideologii fascistoide. Din motive religioase și de politică socială, inamicul a fost găsit la stînga, mai precis îndeosebi în tabăra revoluționarilor ce invadaseră după 1918, venind din Basarabia, așa-numitul Vechi Regat românesc, precum și în rîndul evreilor. Inamici erau însă considerați și toți acei Antihriști seculari care plănuiau să pună bazele unei democrații pluraliste moderne în România.

Corneliu Zelea Codreanu s-a oferit drept salvator și mîntuitor al unei națiuni române care se considera în mod alarmist periclitată și care însă abia după 1918 începea să se consolideze. Căci nu numai în Est trecuse Basarabia la România, ci și în Vestul mult mai dezvoltat, fostele provincii habsburgice Ardealul și Banatul, cu elitele lor maghiare și germane, intraseră în componența României, care putuse să-și dubleze astfel teritoriul anterior. Prin urmare, o societate eterogenă aflată în profundă transformare se lupta cu procesele de modernizare și se afla în căutarea unei conștiințe naționale comune.

În această dinamică a proceselor transformatoare era ușor pentru o persoană cu daruri charismatice să preia dorințele și mai cu seamă temerile difuze ale unei populații lipsite de experiență politică și să

le vestească o cvadratură a cercului, și anume un drum politic în modernitate care să integreze principii premoderne. Căci oferta politică a lui Codreanu pentru o „renaștere” a unei națiuni care nici măcar nu era din lumea aceasta consta dintr-un mozaic eterogen de elemente ideologice și culturale. Și tocmai acest lucru face cu atât mai interesantă comparația sa cu alte fascisme europene. Cert este că versiunea fascistă schițată de Codreanu nu transfera promisiunile eshatologice de mântuire cu desăvârșire în sfera imanenței, ci menținea o mântuire transcendentă, chiar dacă eretică, putându-se vedea aici și o adaptare la aspecte ale tradiției culturale.

După cum rezultă din cartea lui Oliver Jens Schmitt, întemeietorul unei „legiuni” care și-a luat numele de la Arhanghelul Mihail, după ce acesta îi apăruse strălucitor într-o icoană, amalgama revendicări politice de stînga și de dreapta, cum puteau fi găsite și în național-socialism. Pe de o parte, Codreanu nutrea ferme convingeri militariste și (spre deosebire de național-socialism) monarhiste, însă avea și o fantezie orientată spre trecut, spre ordinea lumii medievale cu al său cod cavaleresc al onoarei și cu o interpretare a credinței ortodoxe drept fundamentare a unui sens spiritual, care, deși cam eretică, nu îi descuraja nici chiar pe clerici să îl sprijine. Aici se poate constata mai întîi o înclinare oarecum premodernă. Pe de altă parte, este mai puțin cunoscut faptul că Zelea Codreanu a fost de la bun început ancorat în mediul muncitoresc și a învățat meșteșugul politic în mijlocul gărzilor muncitorești contrarevoluționare care revendicau, printre altele, naționalizarea industriei, cointeresarea materială a muncitorilor din fabrici și un fel de stat social, desigur doar pentru românii „neaoși”. Scopurile politice urmau să fie atinse prin recurgerea la forță, detașamente de șoc și încercări de puci, nu însă prin măsuri politice. Unele aspecte amintesc aici de sindicalistul francez Georges Sorel, pe care Codreanu și adepții săi nu îl cunoșteau probabil decît din auzite sau poate nici măcar așa (și pe care autorul Schmitt nu îl menționează), o persoană greu de ordonat la stînga sau la dreapta spectrului politic, care a proclamat forța drept vehicul al întemeierii unui nou sens pentru mase și care le era extrem de familiar fasciștilor italieni și francezi admirați de Codreanu. În ce privește mediile muncitorești dispuse la acte de violență, contrarevoluționare, cu precădere în Estul României, acestea se recrutau din rîndul „noilor” straturi sociale, cum ar fi copiii de țărani deseori proletarizați și mutați pentru prima oară la oraș (exact în spiritul analizei făcute odinioară bazei revoluționare de A. de Tocqueville). În acest mediu și-a însușit studentul la Drept meseria politică în calitate de spărgător de grevă, comandant al detașamentelor de bătăuși, atentator politic și pamfletar. După cum rezultă din noi cercetări în arhivă, acest mediu îl va însoți însă și ulterior.

Mai întîi s-au ciocnit în puternice acte de violență mediile radicalizate din orașul universitar Iași, a cărui populație evreiască crescuse în anii 1920 de la 20 % la aproape 50 %. Abia mai tîrziu a ajuns studentul la Drept Codreanu să conducă mișcarea studențească de orientare naționalistă și și-a întemeiat propria organizație, „Legiunea Arhanghelului Mihail”, cu sprijinul elitelor conservatoare din clasa de mijloc, ba

chiar și al unor membri ai armatei și ai guvernului. Urmează despărțirea de marele său mentor și conducătorul mult mai în vârstă al antisemitismului universitar radical, profesorul de economie Alexandru Constantin Cuza, care își propusese să demonstreze la modul științific că evreii au distrus națiunea română. Cu instrucția sa militară, Codreanu a putut pune în practică ceea ce A. C. Cuza și colegii săi de catedră predicau la modul teoretic și și-a extins continuu grupurile de referință, fără a le pierde pe cele dinainte, printr-o pricepută schimbare de retorică, pătrunzând în mediul urban al Bucureștilor. Aici a funcționat pentru scurt timp ca deputat și, cu sprijinul unor noi mentori – printre care aristocrații din familia Cantacuzino, aflați în relații apropiate cu Casa Regală –, a întemeiat în 1930 „Garda de Fier”, o unitate de elită și pregătită de atac din cadrul Legiunii. Aceasta a fost interzisă în 1933 după uciderea prim-ministrului Duca de cadre gardiști, după care Codreanu și echipa lui au înființat un nou partid.

În confuzia ce domnea în politica românească după criza mondială, Codreanu și confracții săi au reputat succese datorită devotamentului ascetic față de cauza lor, ocupându-se cu pricepere de crizele reale ale țăranilor îndatorați la bănci, ale muncitorilor lipsiți de ocupație, precum și de problemele din mediile studentești antisemite; în același timp însă, opozanții fasciști ai regimului au fost prinși ei înșiși în tăvălugul intrigilor politice, îndeosebi dintre Casa Regală și Parlament. Mai precis, Legiunea s-a bucurat inițial de favorurile regelui, care voia să-și extindă baza de susținere politică, pentru ca în final, din cauza refuzului de a sprijini dictatura regală instaurată în 1938, Legiunea să fie scoasă din circulație, iar Căpitanul Codreanu să fie arestat și ucis în circumstanțe nelămurite, probabil din ordinul regelui, în timpul unui transfer între penitenciare. După ce Garda de Fier a fost aproape lichidată în valuri succesive de arestări, a urmat o scurtă cooptare la putere în 1940, pentru ca aceasta să fie anihilată definitiv în 1941.

Astfel, în jurul lui Codreanu, care dispăruse la un mod de-a dreptul mistic, s-a născut un cult care pînă astăzi contrazice în mod radical cercetarea istorică a faptelor – încă un fenomen nu tocmai neobișnuit. România comunistă a păstrat o tăcere de moarte asupra lui, deși personal și – după cum arată noua biografie – inclusiv sub aspect ideologic, existau punți de legătură cu comunismul. Printre variantele de fascism european ale vremii, Codreanu și Legiunea au rămas un fenomen insignifiant, cu toate iluziile pe care și le făcuse acesta.

În concluzie, pare să se confirme și pentru așa-numita „asumare conștientă a trecutului” din România ceea ce știm deja din alte țări precum Germania și Austria: noi interpretări esențiale ale unor teme „delicate” provin de la cercetători străini care sînt imuni la disputele din societate sau, în orice caz, nu sînt amenințați de acestea în cariera lor.